

ROZVOJOVÉ ZEMĚ

Kompletní text k tématu viz:

KUNEŠOVÁ, H., A. KOCOUREK, P. BEDNÁŘOVÁ, E. CIHELKOVÁ a M. NOVÝ. 2014. Světová ekonomika. Nové jevy a perspektivy. 3. vyd. Praha: C. H. Beck. ISBN 9788074005022, kapitola 15

Vymezení a klasifikace rozvojových zemí

Pojem rozvojové země představuje částečně nepřesný překlad anglického termínu *developing countries*, jehož ekvivalentem by byly spíše rozvíjející se země. Jedná se o poněkud eufemistické označení skupiny ekonomik, kterým se v 50. a 60. letech, v době rozpadu koloniálních soustav v důsledku exploze národně-osvobozeneckých hnutí, říkalo zaostalé země (*backward countries*), méně rozvinuté země (*less developed countries*) nebo *underdeveloped countries*, což znamená doslova země ve stádiu předcházejícím rozvoji (nikoli podrozvinuté země). Rozvojový svět dnes představuje značně heterogenní celek zahrnující ropné velmoci Perského zálivu i nejchudší země subsaharské Afriky, což je příčinou poměrně obtížného formulování univerzální definice nebo jednoznačného kritéria pro zařazení jednotlivých států do skupiny rozvojových zemí nebo rozvinutých tržních ekonomik.

Elegantní a jednoduché řešení této otázky našla **Světová obchodní organizace** (*World Trade Organization, WTO*), která mezi rozvojové ekonomiky řadí všechny země, jež se samy za rozvojové považují. Ostatní členové WTO při tom mohou status rozvojové země u konkrétní ekonomiky během jednání zpochybnit.

Mezinárodní měnový fond (*International Monetary Fund, IMF*) sestavuje a pravidelně aktualizuje svůj vlastní seznam rozvinutých tržních ekonomik (*advanced economies*), vynořujících se trhů (*emerging markets*) a rozvojových zemí, který uveřejňuje v periodiku *World Economic Outlook*.

Světová banka (*World Bank, WB*) a její agencie používají tzv. širší koncepci, která považuje za klíčové kritérium pro zařazení země do skupiny rozvinutých nebo rozvojových ekonomik indikátor hrubého národního důchodu na obyvatele (*Gross National Income, GNI/obyv.*) v USD. Za rozvojové ekonomiky jsou považovány země s nízkým, nižším středním a vyšším středním příjmem, přičemž hranice oddělující rozvojové a rozvinuté země se každým rokem posouvá.

Konference Spojených národů pro obchod a rozvoj (*United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD*) a některé další agencie Organizace spojených národů (*United Nations, UN*) používaly pro rozdělení zemí pojetí, pro něž se vžilo označení užší koncepce. Pro zařazení konkrétní země mezi rozvojové ekonomiky muselo být splněno několik podmínek: Kritérium politické, Kritérium ekonomické a Kritérium sociálně-ekonomické.

Podobně jako UNCTAD prisuzuje také **Rozvojový program Spojených národů** (*United Nations Development Programme, UNDP*) při klasifikaci zemí větší význam lidskému rozvoji, sociálním ukazatelům a kvalitě života. Ekonomické aspekty rozvoje jsou sice v hodnocení zemí podle UNDP zahrnuty také, nicméně hospodářská prosperita je vyvážená s úrovní zdravotní péče a se vzdělaností populace dané ekonomiky.

Vyspělost a rozvinutost země je hodnocena kompozitním indexem lidského rozvoje (*Human Development Index, HDI*). Za rozvinutou zemi je považována horní čtvrtina států (tzn. 25 % zemí s nejvyšší úrovní lidského rozvoje), ostatní země jsou pak klasifikovány jako rozvojové (s vysokou, střední nebo nízkou úrovní lidského rozvoje).

Uvedené klasifikace zemí naznačují **dvě zásadní skutečnosti**:

1. Neexistuje jednotná a ustálená definice pojmu rozvojové země.
2. Heterogenita skupiny rozvojových zemí se úzce pojí s četnými ekonomickými, sociálními i politickými problémy.

Vznik a vývoj rozvojového světa

Konstituování rozvojového světa úzce souviselo s národně-emancipačním hnutím v koloniálních soustavách. Proces dekolonizace probíhal *de facto* ve dvou hlavních vlnách: První z nich souvisela s dekolonizací Latinské Ameriky a došlo k ní již v 19. století. Druhá vlna dekolonizace znamenala rozpad nizozemské, italské, francouzské a britské koloniální soustavy v Africe a Asii. Během 50. a 60. let 20. století přichází vlna národně-osvobozeneckých hnutí, která zasáhne prakticky celou Afriku, části Asie a Tichomoří. Období 50. a 60. let 20. století znamenala pro nově se formující rozvojové země éru relativní politické nestability. Země byly často zpustošené vleklými boji za nezávislost a potýkaly se s velmi nízkými procentuálními přírůstků GDP. Příčinou pomalého růstu *GDP* na hlavu je pak přirozeně také počínající populační exploze v zemích globálního Jihu. V těchto ekonomikách žilo v roce 1950 bezmála 1,684 mld. obyvatel z celkové světové populace přesahující 2,5 mld. osob. Zatímco světová populace ovšem rostla v 50. letech průměrným ročním tempem 1,84 % a v 60. letech 1,96 %, populace v rozvojových zemích se rozrůstala každoročně o 2,11 % v 50. letech a o 2,34 % v 60. letech. Zatímco v roce 1950 žily v zemích globálního Jihu dvě třetiny lidstva, na konci 60. let to bylo již 70 % a dnes je to více než 80 %.

Na první Konferenci Spojených národů pro obchod a rozvoj (*United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD*) v červnu 1964 byla společnou deklarací založena Skupina 77 (G-77), která má za úkol prosazovat zájmy členských zemí této volné koalice v klíčových agencích UN a v tzv. bretton-woodských institucích, tzn. ve Světové bance (WB) a Mezinárodním měnovém fondu (IMF). Její základní poslání zůstalo dodnes nezměněno a je *de facto* shodné s Hnutím nezúčastněných: G-77 má prosazovat společné zájmy rozvojových zemí při jednání s rozvinutými ekonomikami a podporovat vzájemnou hospodářskou a technickou spolupráci členských států. Navzdory těmto snahám se ale podíl vývozu rozvojových zemí na světových exportech snížil ze 34 % v roce 1950 na 19 % v roce 1970 a velmi podobně se vyvíjel i podíl dovozu do rozvojových ekonomik (propad z bezmála 30 % světových importů v roce 1950 na méně než 19 % v roce 1970). Přitom více než 80 % veškerého zahraničního obchodu realizovaly rozvojové země s vyspělými tržními ekonomikami! Na druhou stranu díky ideologicky motivovanému zájmu Prvního a Druhého světa o rozvojové ekonomiky se objemy oficiální rozvojové pomoci a spolupráce plynoucí do zemí Třetího světa během 60. let 20. století zvýšily v reálném vyjádření o 30 % a dosáhly průměrně 1,3 % *GDP* rozvojových zemí.

Období 70. let 20. století znamenalo pro rozvojové země do značné míry emancipaci. Akční a negociační jednota rozvojových zemí vyvážejících ropu sdružených v OPEC (*Organization of Petroleum Exporting Countries*) slavila úspěch. V polovině října 1973 se dohodly na omezení těžby ropy o cca 5 % a vyhlásily embargo na dovoz ropy do USA a Nizozemí, což jim umožnilo „vyšroubovat“ světovou cenu „černého zlata“ během jednoho roku až na čtyřnásobek (ze 3 USD za barel až na 12 USD, tzv. první ropný šok). Když pak v roce 1979 došlo po iránské islámské revoluci k omezení vývozu ropy této perské ropné velmoci (o cca 4 %), vyšplhala se světová cena za jeden barel až ke 40 USD (druhý ropný šok). Podíl rozvojových zemí na celosvětové hrubé tvorbě kapitálu se zvýšil z 20 % v roce 1970 na bezmála 26 % v roce 1975. Během celých 70. let vykázal rozvojový Jih roční tempo růstu *GDP* průměrně 5,46 %, zatímco světová ekonomika zpomalila pod 4 %. Struktura tvorby *GDP* se v rozvojovém světě pomalu přesouvala od zemědělství (které během 70. let ztratilo asi 5 procentních bodů tvorby *GDP*) ve prospěch průmyslu. Jednalo se ovšem především o těžební a těžký průmysl (+ 3 procentní body). Zpracovatelský průmysl posílil z bezmála 24 % téměř na 26 %. Sektor služeb si udržel přibližně 40% podíl na tvorbě celkové hrubé přidané hodnoty. Země Třetího světa využívaly pro svůj hospodářský rozvoj zahraničních zdrojů financování, což se projevilo jednak nárůstem oficiální rozvojové spolupráce a pomoci, jednak dramatickým navyšováním zahraničního dluhu, který se zanedlouho stal pro rozvojové ekonomiky neúnosným břemenem. Rostly ovšem i objemy přímých zahraničních investic, které směřovaly do rozvojových zemí, až do 90. let 20. století ale nikdy nepřekonalý hranici 1 % *GDP* rozvojových zemí. Trendy globálního zahraničního obchodu zbožím se v 70. letech měnily především z pohledu objemu. Během 70. let se hodnota celosvětového zahraničního obchodu zvýšila o 540 % (ve srovnání s předchozími dvěma dekádami, kdy to bylo jen 110 % v 50. letech, resp. 140 % v 60. letech). Novým problémem se stala inflace. Od roku 1973 se rozvojové země potýkaly s pádivou inflací, která v roce 1974 kulminovala na 19 %. Nikdy v minulosti nevykázaly rozvojové země jako agregát tak vysokou míru inflace.

Deváté desetiletí 20. století bývá často nazýváno „**ztracenou dekádou**“. Důvodů je hned několik: Komoditní trhy se po šocích ze 70. let pomalu zklidňovaly, což vedlo k poklesu světových cen ropy a poklesu petrodolarových příjmů zejména v latinskoamerických zemích (Brazílie, Argentina, Mexiko). Světová ekonomika zpomalovala, docházelo k redukci světové poptávky, a v první polovině 80. let stagnoval i mezinárodní obchod. Růst úrokových sazeb na přelomu 70. a 80. let zvýšil splátky úvěrů, které rozvojové země získaly od soukromých věřitelů na rozvoj infrastruktury a jiné projekty. V roce 1982 propukla tzv. mexická krize, která vrcholila znehodnocením mexického pesa o 500 %, přenesla se do Argentiny, Brazílie, Chile a dalších zemí Latinské Ameriky. Extrémní sucha, špatná a nedostatečná infrastruktura v souvislosti s neadekvátními hospodářskými politikami vedly v subsaharské Africe k vlně hladomorů a hospodářských kolapsů. Růstová dynamika světové ekonomiky znovu zpomalovala z průměrného tempa růstu 3,95 % v 70. letech na pouhých 3,14 % v 80. letech. Struktura tvorby *GDP* se začala přesouvat podstatně výrazněji ve prospěch terciárního sektoru (+ 4 procentní body), když jak podíl zemědělství, tak i průmyslu (včetně zpracovatelského) zaznamenal během 80. let pokles po dvou procentních bodech. Také podíl exportů na *GDP* globálního Jihu dál rostl (z 15 % v roce 1980 na

19 % v roce 1990), zatímco importy si udržovaly vůči *GDP* stále 18 %, resp. 19 % poměr. Měnila se navíc i struktura vývozu, kde poprvé převahu získal vývoz zpracované produkce, klesl podíl paliv, rud, zemědělských plodin i potravin. Rovněž zájem rozvinutých tržních ekonomik o pomoc rozvojovým zemím zejm. v první polovině 80. let procházel útlumem. Teprve hladomory v Ugandě a Etiopii přitáhly pozornost oficiálních poskytovatelů pomoci, v roce 1990 pak poprvé překonala solidarita rozvinutých ekonomik vyjádřená objemem oficiální rozvojové spolupráce a pomoci hranici 1,5 % *GDP* rozvojových zemí.

Také v poslední dekádě 20. století zůstala početná skupina rozvojových zemí nejdynamičtěji rostoucím segmentem světového hospodářství. Populační exploze postupně zvolňovala, tempo růstu počtu obyvatel rozvojových zemí zpomalilo až na 1,78 %. Současně *GDP* rostl každým rokem o bezmála 3,5 %, takže není divu, že se zlepšovala i průměrná životní úroveň obyvatel Třetího světa. Po ztracené dekádě 80. let se také podíl *GDP* rozvojových ekonomik na světovém *GDP* znovu začal zvyšovat a v roce 1998 poprvé dosáhl 18 %. Rozvojové země posílily svou pozici i v zahraničním obchodě. V 90. letech se také podařilo zkrotit pádivou inflaci v rozvojovém světě do té míry, že se tento segment světového hospodářství na konci tisíciletí mohl pochlubit průměrným ročním růstem cen ve výši 4,2 % (když ještě počátkem 90. let inflace překračovala 13 % a v polovině 90. let se vyšplhala na nová historická maxima, přes 22 %). Poněkud ovšem upadaly aktivity oficiálních dárců a poskytovatelů rozvojové spolupráce a pomoci. Souviselo to pravděpodobně s tzv. únavou z pomoci (*donor fatigue* nebo *aid fatigue*), kdy poskytovatelé pomoci ztrácejí chuť věnovat své příspěvky na rozvoj a přestávají věřit stále opakovanému klišé, že průlom je na dosah. Došlo také k růstu finančních nároků humanitární pomoci, která pro řešení akutních problémů a krizí odčerpávala prostředky na systematickou rozvojovou pomoc.

Také po přelomu tisíciletí pokračoval dlouhodobý pozitivní trend vývoje rozvojových ekonomik. Bylo to dáno přirozeně rozmachem a boomem ekonomik Číny a Indie, jimž úspěšně sekundovaly „asijské tygři“ i latinskoamerická Argentina nebo Brazílie. Podíl rozvojového Jihu na globálním *GDP* ovšem zůstává zcela neadekvátní k podílu populace nebo k rozloze, kterou rozvojové země ve světě zaujímají. V roce 2011 generovaly rozvojové země jen 26 % světového *GDP*, přitom v nich žije 81 % světové populace na 74 % povrchu pevniny. *GDP* na obyvatele rozvojového Jihu je stále třetinové ve srovnání s celosvětovým průměrem.

Od roku 2000 se ale výrazně mění struktura světového zahraničního obchodu. Rozvojové země postupně získaly 37 % světových vývozních trhů. Jen 57 % exportů rozvojových zemí pocházelo v roce 2011 z globálního Severu, ale 63 % jejich vývozu směřovalo právě do rozvinutých tržních ekonomik. Po řadě let opět začaly růst vývozy paliv, rud a kovů, zůstaly však v segmentu rozvojových zemí. Významným dovozcem se stala především Čína. Více než 13 % vývozu (a téměř 17 % dovozů) rozvojových zemí pak tvoří služby, které ostatně generují bezmála 55 % hrubé přidané hodnoty rozvojových zemí (zatímco zemědělství sotva 10 % a průmysl 35 %). K výrazným změnám došlo také ve vývoji hrubé tvorby kapitálu, která zejména po roce 2004 opět začala nabírat dech a dnes představuje cca 30 % *GDP* rozvojových zemí. Podobný vývoj lze vysledovat i v přílivech *FDI* do rozvojového světa, na němž jsou po roce 2000 patrné dva zásadní výkyvy: jeden souvisí s teroristickými útoky 11. září 2001, druhý pak se světovou finanční a hospodářskou krizí v letech 2007 – 2008. Vývoj v poslední dekádě

ovšem předznamenal podstatně významnější změny. Ve vnitřní hospodářské stavbě rozvojových zemí pokračuje sektorová restrukturalizace charakterizovaná klesajícím podílem agrárního sektoru na tvorbě *GDP* (pod hranici 10 %) i na zaměstnanosti (pod hranici 40 %) a naopak rostoucím významem terciárního sektoru (55 % hrubé přidané hodnoty, 40% zaměstnanost). Průmysl si v rozvojovém světě i nadále drží 20% podíl na tvorbě *GDP* i na zaměstnanosti. Zadluženost rozvojových zemí sice soustavně roste (v roce 2011 dosáhla kumulativní výše zahraničního dluhu rozvojového světa bezmála 5 bil. USD), díky vysoké růstové dynamice a oddlužovací iniciativě ale od roku 2000 klesá objem zahraničního dluhu ve vztahu k *GDP* rozvojových zemí (ze 42 % na současných 21 %).

Rozvinuté tržní ekonomiky v odezvě na vyhlášení Rozvojových cílů tisíciletí v roce 2000 poněkud aktivovaly svou rozvojovou pomoc a její objemy v poslední dekádě rostou (až ke 130 mld. USD v roce 2011), její význam v poměru k *GDP* rozvojových zemí však od roku 2005 (opět především díky značné růstové dynamice Třetího světa) klesá.